

ליקוטי אגדה ממסכת סוכה

מים ראשונים: חיבור ידוע בתולדות הספרות והמחשבה הישראלית, הוא החיבור 'עין יעקב' על הש"ס, של רבי יעקב בן שלמה חביב (ספרד, סלוניקי, מאות 15-16), שאסף קטעי אגדה על פני מסכתות הש"ס (הוא התחיל, ובנו, רבי לוי בן חביב, הרלב"ח, השלים). ראו [הסבר נוסף](#) באתר דעת. אנחנו לא נתיימר להתחרות בו, רק נלך בעקבותיו ונביא מעט פכי אגדה ומדרשים מתוך מסכת סוכה (הבבלי) ונאיר קצת מהירושלמי.

מסכת סוכה דף ב עמוד ב – סוכת הילני המלכה

מיתבי: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה, ורבי יהודה מכשיר עד ארבעים וחמשים אמה.¹ אמר רבי יהודה: מעשה בהילני המלכה בלוד, שהיתה סוכתה גבוהה מעשרים אמה, והיו זקנים נכנסין ויוצאין לשם, ולא אמרו לה דבר. - אמרו לו: משם ראיינה! אשה היתה ופטורה מן הסוכה. - אמר להן: והלא שבעה בניס הוּוּ לה. ועוד: כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים.²

מסכת סוכה דף ד עמוד ב – השמים לה' והארץ לבני אדם

"ושאינה גבוהה עשרה טפחים".³ מנלן? ... ארון תשעה וכפורת טפח - הרי כאן עשרה, וכתבי: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת" (שמות כה כב). ותניא, רבי יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו סד).⁴ - ולא ירדה שכינה למטה? והכתבי: "וירד ה' על הר סיני" (שמות יט כ) - למעלה מעשרה טפחים. - והכתבי: "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים" (זכריה יד ד)⁵ - למעלה מעשרה טפחים. ולא עלו משה ואליהו למרום? והכתבי: "ומשה עלה אל האלהים" (שמות יט ג) - למטה מעשרה. - והכתבי: "ויעל אליהו בסערה השמים" (מלכים ב יא) - למטה מעשרה.⁶

מסכת סוכה פרק ב משנה א, גמרא דף כ ע"ב – טבי עבדו של רבן גמליאל

משנה: הישן תחת המטה בסוכה - לא יצא ידי חובתו. אמר רבי יהודה: נוהגין היינו שהיינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר.⁷ אמר רבי שמעון: מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה,

¹ ראו בתחילת הגמרא במסכת סוכה שלוש דעות מדוע חכמים מגבילים את גובהה של הסוכה, אם משום שבגובה רב לא רואה העין את הסכך, אם משום שבגובה כזה האדם יושב בצל הדפנות ולא בצל הסוכה ואם משום שמבנה כזה הוא כבר מבנה קבע וסוכה צריכה להיות מבנה ארעי. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [וסוכה תהיה לצל](#) בחג הסוכות בשנה האחרת. ראו גם דברינו [סוכה בין קבע לארעי](#) שם.

² הילני המלכה, שבאה מהעיר [חדיב](#) (חדיאב) שבצפון הסהר הפורה והתגיירה בהשפעת סוחרים יהודיים, נזכרת במסכת נזיר פרק ג משנה ו: " ... מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה, ואמרה: אם יבא בני מן המלחמה בשלום, אהא נזירה שבע שנים. ובא בנה מן המלחמה והיתה נזירה שבע שנים. ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורוה בית הלל שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות וכו' ". ראו גם מסכת יומא פרק ג משנה י: " ... מונבז המלך היה עושה כל ידות הכלים של יום הכפורים של זהב. הילני אמו עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל. ואף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה וכו' ". כאן, מנסה רבי יהודה להוכיח מסוכתה של הילני המלכה, לשיטתו, שסוכה גבוהה כשירה. חכמים דוחים משום שאישה פטורה מסוכה, אבל רבי יהודה מתעקש אם משום שמתוך שבעה בניה וודאי שהיו כבר כמה גדולים וחייבים בסוכה ולו מטעם מצוות חינוך ואם משום שהיא נהגה בכל כדברי חכמים, גם בדברים שאישה לכאורה פטורה מהם. למידע נוסף על [הילני המלכה](#), ראו אתר דעת.

³ לסוכה יש גם גובה מינימלי, של עשרה טפחים (80 ס"מ לשיטת נאה, 96 לשיטת החזון איש).

⁴ ההתגלות למשה ואליהו הייתה בממשק הדק של עשרה טפחים מעל האדמה. ומזה למדנו לגובה המינימלי של הסוכה! תסביר.

⁵ הפטרת יום ראשון של חג הסוכות.

⁶ והגמרא ממשיכה שם לשאול מהפסוק באיוב כו ט: "מֵאֲחַז פָּנֵי כֶּסֶה פָּרִשׁ עָלָיו עָנָן" ומדרשת ר' תנחום: "מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו! ומתוצאת שגם זה היה עד עשרה טפחים מעל לארץ! וכסא הכבוד של הקב"ה, בו אחז משה כשנתן תשובה למלאכים (ראו שבת פח), השתרבב וירד עד עשרה טפחים ומשה אחז בו. במישור הרעיוני, יש רבים שחולקים על רבי יוסי, ראו כל המדרשים על ירידת או הורדת השכינה ע"י אבות העולם הצדיקים, כגון אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד, במדבר רבה יג ב, תנחומא בובר נשא כד ועוד. והתורה עצמה אומרת, שמות כה כב: "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אֵתְךָ מֵעַל הַפָּתַח מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרִבִּים וכו' ", ובספר במדבר יא יז: "וְיִרְדְּתִי וְדִבַּרְתִּי עִמָּךְ שָׁם וְאֶצְלָתִי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׁמַיִ עָלֶיךָ וכו' ". אבל ר' יוסי יסביר גם פסוקים אלה ומוחזק בדעתו שמעולם לא עלה בן אנוש לשמים ומעולם לא ירדה השכינה לארץ: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם"! גם עלייתו של משה להר סיני הייתה עד עשרה טפחים; גם עלייתו של אליהו בסערה השמימה הייתה למטה מעשרה טפחים! אם באגדה נחלקו על ר' יוסי, להלכה, נראה שהתקבלה שיטתו והיא הסיבה לגובה המינימלי של הסוכה. ראו במקבילה בירושלמי סוכה פרק א הלכה א שלמעלה מעשרה היא "רשות אחרת". ואנו נוסף, שבשיטת ר' יוסי, בעשיית סוכה למעלה מעשרה טפחים, האדם זוכה להכניס את השכינה לסוכתו (ובלמעלה מעשרים אמה אולי נראה כדוחק את השכינה).

⁷ מדובר בתלמידים בוגרים שמחויבים במצוות (לא כמו ילדיה של הילני המלכה לעיל). הסוכה קטנה ואין מקום למיטות לכולם. ראו בגמרא שם כא ע"א שהסיבה שרבי יהודה מתיר לישון תחת המיטה בסוכה היא משום שרבי יהודה סבור שסוכה צריכה להיות

ואמר להן רבן גמליאל לזקנים: ראיתם טבי עבדי, שהוא תלמיד חכם ויודע שעבדים פטורין מן הסוכה, לפיכך ישן הוא תחת המטה. ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו.⁸

גמרא: אמר רבי שמעון מעשה בטבי עבדו. תניא, אמר רבי שמעון: משיחתו של רבן גמליאל למדנו שני דברים; למדנו שעבדים פטורים מן הסוכה, ולמדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו.⁹

דף כה עמוד א – כו ע"א – הפטורים מהסוכה

משנה. שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה. אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה.¹⁰

גמרא. מנא הני מילי? דתנו רבנן: בשבתך בביתך - פרט לעוסק במצוה.¹¹ ... ואמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה ... תנו רבנן: הולכי דרכים ביום - פטורין מן הסוכה ביום, וחייבין בלילה. הולכי דרכים בלילה - פטורין מן הסוכה ביום, וחייבין ביום ובלילה - פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה. הולכין לדבר מצוה - פטורין בין ביום ובין בלילה. כי הא דרב חסדא ורבה בר רב הונא, כי הוו עיילי בשבתא דרגלא לבי ריש גלותא - הוו גנו ארקתא דסורא. אמרי: אגן שלוחי מצוה אגן, ופטורין.¹²

דף כז עמוד א – שיטתו של ר' אליעזר בן הורקנוס

משנה. רבי אליעזר אומר: ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים אומרים: אין לדבר קצבה, חוץ מליל יום טוב ראשון של חג בלבד ...

מבנה של קבע, כפי שראינו בראש דברינו, ואין המיטה שהיא מבנה ארעי ומיטלטלת ממקום למקום, יכולה לבטל את דירת הקבע של הסוכה: "מיטה דירת עראי, וסוכה אוהל קבע, ולא אתי אוהל עראי ומבטל אוהל קבע". ראו שוב דברינו [סוכה בין קבע לארעי](#).

⁸ רבי שמעון חולק על רבי יהודה וחוזר לדברי המשנה בראשה, שהישן תחת המיטה אינו יוצא ידי חובת שינה בסוכה. ראו קהתי שמביא את הראשונים, הר"ף, רמב"ם, הרא"ש שמדובר במיטה גבוהה מעשרה טפחים ומעלה שהיא כמו סוכה בתוך סוכה. השווה עם הגובה המינימלי של סוכה לעיל.

⁹ הגמרא מוסיפה ברייתא שבה, רבי שמעון שחולק על רבי יהודה מדגיש את המילים: "משיחתו של רבן גמליאל" ולא "מדבריו של רבן גמליאל". שימוש במטבע לשון זה, בא למדנו את כוחם של שיחות תלמידי חכמים, של דברים הנאמרים כאילו בדרך אגב. ובלשון הגמרא שם: "אפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה לימוד". ראו עוד בעניין זה את נוסח הירושלמי על משנה זו ששואל שאם טבי ידע שהוא פטור מהסוכה ולא היה שם מספיק מקום לכולם ולא רצה "לדחוק את החכמים", מדוע לא ישן מחוץ לסוכה? ותשובתו: "רצה היה טבי עבדו של רבן גמליאל לשמוע דברי חכמים". עוד שם על טבי: "טבי עבדו של רבן גמליאל היה נותן תפילין ולא מיחו בידו חכמים". ובמסכת ברכות פרק ב משנה ז: "וכשמת טבי עבדו (של רבן גמליאל) קבל עליו תנחומין. אמרו לו תלמידיו: לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים? אמר להם: אין טבי עבדי כשאר כל העבדים, כשר היה". ראו בגמרא ברכות טז ע"ב ההספד המוצע על עבדים כשרים: "אומרים עליו: הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו". כל כך, עד שהגמרא שואלת שם: "אם כן, מה הנחת לכשרים?". ולא רק טבי, אלא: "הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמן, כטבי, עבדו של רבן גמליאל, אלא שחובת אביהם גרמה להן" (יומא פז ע"א). וכל זה למדנו משיחתו של רבן גמליאל. אז אנו נוסף ונחבר את כל העניין לשיחתו של עבד אברהם (אליעזר), עליו אמרו: "פה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים" (בראשית רבה ס ח - פרשת חיי שרה. ראו דברינו [מעשה אבות סימן לבנים](#) שם). ובלילה הראשון הוא האופשיזין של אברהם נזכר שיחה זו ושאר החיבורים של אברהם לסוכות, כגון מדרש במדבר רבה יד ב שבזכות המלאכים שאירח "שעשה להם סוכה - הקב"ה עשה סוכות לבניו ביציאתם ממצרים". ראו גם דברינו [סוכתה של סדום](#). שנזכה לשיחות נעימות בתורה, מדרש ודך ארץ בסוכת השלום של כל אחד ואחת.

¹⁰ שני "פטורים" מרכזיים יש לנו בסוכה: שלוחי מצווה ואכילת ארעי (ולהלן בגמרא מתווסף גם: "מצטער פטור מהסוכה"). אבל אם באכילת ארעי מצאנו, להלן במשנה ובגמרא בדף כז, שחכמים החמירו על עצמם לא לאכול גם אכילת עראי מחוץ לסוכה, לגבי "שלוחי מצווה" ושאר סוגי פטורים, נראה שהמצב שונה.

¹¹ הבסיס לפטור של שלוחי מצווה מהסוכה הוא הכלל הרחב יותר "העוסק במצווה פטור מן המצווה". ראו שם בהמשך הגמרא: "תניא, אמר רבי חנניא בן עקיבא: כותבי ספרים תפילין ומזוזות, הן ותגריהן ותגרי תגריהן, וכל העוסקין במלאכת שמים, לאתויי מוכרי תכלת - פטורין מקריאת שמע, ומן התפילה, ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, לקיים דברי רבי יוסי הגלילי. שהיה רבי יוסי הגלילי אומר: העוסק במצווה פטור מן המצווה". אבל לא שנאמר שבגלל שהאדם עוסק במצוות סוכה, ייפטר משאר המצוות, אלא בדיוק ההפך. העיסוק במצוות האחרות פוטר מן הסוכה. ועד כמה שבדקנו, אחד המקורות החשובים להלכה של הכלל "שלוחי מצווה", הוא כאן בדיני סוכה.

¹² רב חסדא ורבה בר רב הונא (מראשי תלמידי החכמים בבבל בזמנם) באו לראש הגלות לשמוע את דרשת שבת הרגל ולנו מחוץ לסוכה, על שפת נהר סורא, משום שהיו שלוחי מצווה ופטורים מהסוכה. ראו עוד בהמשך הגמרא שם, פטורים רבים נוספים: "תנו רבנן: שומרי העיר ביום - פטורין מן הסוכה ביום, וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה - פטורין מן הסוכה בלילה, וחייבין ביום. שומרי העיר בין ביום ובין בלילה - פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה. שומרי גנות ופרדסים - פטורין בין ביום ובין בלילה ... חוללים ומשמשיהם. תנו רבנן: חולה שאמרו - לא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חולה שאין בו סכנה, אפילו חש בעיניו, ואפילו חש בראשו. אמר רבן שמעון בן גמליאל: פעם אחת חשתי בעיני בקיסרי, והתיר רבי יוסי בריבי לישן אני ומשמשי חוץ לסוכה". ועוד שם פטורים נוספים שלא הבאנו. ואנו שואלים, מה פשר פטורים נרחבים אלה? למה לא לשמח חתן וכלה בסוכה? למה פטרו עצמם רב חסדא ורבה בר רב הונא ממצוות סוכה? טבי העבד החמיר על עצמו והם לא? כלום לא יכלו למצוא סוכה בעיר סורא שתשמח לקבלם? פטורים אלה עומדים לכאורה בניגוד להחמרה של אכילת ארעי שציינו לעיל, ונראה כאילו באים לומר שמצוות סוכה לא באה לעצור את שטף החיים וצרכיהם. האם גם זה מעין "תשבו כעין תדורו"? (ראו כלל זה באמצע דף כו ע"ב, דברי אביי, ברשימת הפטורים). נשמח לשמוע לקח משואבי המים.

גמרא. מאי טעמא דרבי אליעזר? "תשבו כעין תדורו", מה דירה - אחת ביום ואחת בלילה, אף סוכה - אחת ביום ואחת בלילה. - ורבנן: כדירה, מה דירה - אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, אף סוכה נמי - אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל.¹³ ... שאל אפוטרופוס של אגריפס המלך¹⁴ את רבי אליעזר: כגון אני, שאיני רגיל לאכול אלא סעודה אחת ביום, מהו שאוכל סעודה אחת ואפטר? - אמר לו: בכל יום ויום אתה ממשיך כמה פרפראות לכבוד עצמך, ועכשיו אי אתה ממשיך פרפרת אחת לכבוד קונך?¹⁵

ועוד שָׁאָלוּ: כגון אני שיש לי שתי נשים אחת בטבריא ואחת בציפורי, ויש לי שתי סוכות אחת בטבריא ואחת בציפורי, מהו שאצא מסוכה לסוכה ואפטר?¹⁶ - אמר לו: לא, שאני אומר: כל היוצא מסוכה לסוכה בטל מצותה של ראשונה.¹⁷ תניא, רבי אליעזר אומר: אין יוצאין מסוכה לסוכה, ואין עושין סוכה בחולו של מועד. וחכמים אומרים: יוצאין מסוכה לסוכה ועושין סוכה בחולו של מועד ...

תנו רבנן: מעשה ברבי אלעאי שהלך להקביל פני רבי אליעזר רבו בלוד ברגל, אמר לו: אלעאי, אינך משובתי הרגל? שהיה רבי אליעזר אומר: משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל, דכתיב: "ושמחת אתה וביתך".¹⁸

מסכת סוכה פרק ב משנה ט, גמרא דף כח ע"ב – מי שפך מי על מי?

משנה (פרק ב משנה ט): כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. ירדו גשמים, מאימתי מותר לִפְנוֹת? ¹⁹ משתסרח המִקְפָּה. ²⁰ משלו משל: למה הדבר דומה? לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו. **גמרא, דף כט עמוד א:** משל למה הדבר דומה. איבעיא להו: מי שפך למי?²¹ - תא שמע, דתניא: שפך לו רבו קיתון על פניו, ואמר לו: אי אפשי בשמושך.²²

¹³ אם ירצה – יאכל (ויכנס לסוכה), ואם לא ירצה לאכול – אינו חייב לשבת בסוכה.

¹⁴ מי האפוטרופוס של אגריפס המלך? מסביר רש"י שם: "ממונה על שלו ורב ביתו, הממונה על הבית, ראש המשרתים". ושטיינזלץ מתקן את הנוסח ל"אפוטרופוס". ראו דבריני [אגריפס המלך](#) בפרשת שופטים.

¹⁵ אגריפס או אפוטרופוסו נוהג מנהג מלכים שאוכלים סעודה מרכזית אחת ביום ובא לשאול את ר' אליעזר אם יכול לנהוג כך גם בסוכות (בבחינת "תשבו כעין תדורו") ולא יידרש לשתי סעודות ביום. והלה סונט בו שאם בכל יום הוא מרשה לעצמו מיני תרגימא במשך היום, למה שלא יהדר גם בסוכות לאכול מיני תרגימא בסוכה וזה ייחשב לו כסעודה שנייה בסוכה (ראו רש"י שם).

¹⁶ "לאכול ולישון היום בזו ומחר בזו", מפרש רש"י. "המותר לי להיות מקצת החג בסוכה זו ומקצתה בזו", מבאר שטיינזלץ. ואנו נוסף, הרי יש מצוות שמחה בחג, כולל בעל שצריך לשמח את אשתו ובני ביתו (מן הסתם גם היו לו ילדים משתי הנשים) ו"ביתו זו אשתו" ו"תשבו כעין תדורו", אז מדוע שלא ישמח את שתי נשותיו וילדיהן?

¹⁷ לא, עונה ר' אליעזר. תליט עם מי משתי הנשים אתה רוצה לבלות את החג ומשם לא תזוז כל שבעת הימים ותקיים ארבע עשרה סעודות. ורש"י מוסיף שאם בכל זאת עבר מסוכה לסוכה: "אפילו ימים שעברו עליו כבר איבדן למפרע ... שצריך לישב כל שבעה בסוכה אחת". האם אנחנו שומעים כאן הסתייגות כבר בימי חז"ל מריבוי נשים? ראו המשנה בראשית מסכת יומא שמתקנים לכהן גדול אשה אחת "שמא תמות אשתו" ולאורך הש"ס תמיד מתוארת "אשתו" של חכם זה או אחר. ומן הסתם כבר חקרו רבים וטובים בנושא זה. עכ"פ, רש"י שמפרש את ר' אליעזר כבר הכיר את חרם רבינו גרשום.

¹⁸ ואם תשאל, אומרת שם הגמרא, הרי למדנו מדברי בעלה של השונמית שאומר לה, כשהיא ממחרת אל אלישע: "מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת" (מלכים ב ד כג, הפטרת פרשת וירא): "שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל"! (ראו דבריני [אלישע והשונמית](#) בהפטרות פרשת וירא). יענה לך רבי אליעזר, רק אם יכול ללכת ולחזור בו ביום לביתו "ומשמח שמחת החג עם אשתו" (רש"י). למקבץ זה של דברי ר' אליעזר בן הורקנוס, אפשר להוסיף עוד ועוד (ראו שם הסיפור ששבת בסוכתו של יוחנן ברבי אלעאי) ונראה שעולה ממנו תמונה די ברורה של גישתו של רבי אליעזר ליום טוב בכלל, חג הסוכות ומקומה של הסוכה בחג זה בפרט. גישה שאולי עומדת כנגד רשימת הפטורים הארוכה שראינו לעיל. הסוכה היא מרכז החג ובה צריך לשבות שבעה ימים! לאכול ארבע עשרה סעודות חג. להיות מהעצלנים ומשובתי הרגל (ולא להתרוצץ כל כך הרבה על הכבישים ולקיים המצווה בסוכות שאולות). להקביל פני רבו, רק אם אפשר לחזור באותו יום לביתו זו אשתו. כל יציאה מסוכה, אפילו לסוכה אחרת, היא ביטול של מצוות הסוכה הראשונה. לשיטת רבי אליעזר אולי גם אין כ"כ הרבה פטורים חוץ ממקרים מיוחדים. "אשרי יושבי סוכתך עוד יהללך סלה".

¹⁹ הן לפנות את עצמו, היינו להתפנות, והן לפנות את הכלים, כסימטריה ברורה למעבר לסוכה של האדם והכלים.

²⁰ רש"י: "כל תבשיל קפוי, לא רך ולא עב קרוי מקפה". מילון אבן שושן: "תבשיל מעובה וסמך, מעין דיסה". וכך מפרש גם קהתי.

²¹ העבד שפך את קיתון המים לפניו או אפילו על פני רבו, או הרב על פני העבד?

²² תשובת הגמרא היא מהברייתא: "תא שמע, דתניא: שפך לו רבו קיתון על פניו, ואמר לו: אי אפשי בשמושך", היינו שברור שמדובר ברב ששפך על פניו או לפני התלמיד את המים שטרח והביא וביקש למזוג לו. מעניין לחשוב על האפשרות השנייה שהועלתה, הגם שנדחתה, שהתלמיד שפך את המים על פניו או לפניו של הרב. מה המשל כאן? רש"י בגמרא סוכה שם מתייחס לשאלה זו ומסביר: "משל לעבד שהיה עושה לרבו עבדות שאינו עובדו כהוגן, כך בידוע שאין ישראל עובדים כשורה ... מיהו, פירושה דמתניתין מיבעיא לן: שפיכת הקיתון מאי היא? ישיבת הסוכה או ירידת הגשמים?". היינו, שהיציאה מהסוכה היא שפיכת הקיתון. כך משמע גם בריטב"א שמסביר ששפיכת המים באפשרות השנייה, איננה ירידת הגשם אלא פינוי הסוכה: "העושה כן דומה לעבד שמשמש לרבו וכיון שרואה שרבו אינו מסביר לו פנים שופך לו מיד קיתון לומר איני רוצה לשמשך". עוד לגבי הביטוי "שפך קיתון" (לא קיטון, שהוא בית קטן), ראו בראשית רבה פרשת ויחי פרשה ק על הפסוק "פחו כמים על תותר" – ברכת יעקב לראובן: "מהו כמים? אם יהא ביד אדם קיתון של מים והוא נשפך, אינו משתייר בו כלום. אבל אם היה של שמן או של דבש משתייר בו, לכך אומר כמים אל תותר". שהשפיכה במים היא עד הסוף. ראו דבריני [גשם בסוכות](#) שם הארכנו בנושא ירידת גשמים בסוכות, אם הוא בהכרח סימן רע שהרי "בחג נדונים על המים" ומוטיב מרכזי בתפילות החג הוא הגשם.

דף ל עמוד א – משל המלך והמכס לאיסור סוכה גזולה

... אלא לאו - משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה.²³ ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב: "כִּי אֵינִי ה' אֱהָב מִשְׁפָּט שֵׁנָא גָזֵל בְּעוֹלָה" (ישעיהו סא ח)? משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס, אמר לעבדיו: תנו מכס למוכסים. אמרו לו: והלא כל המכס כולו שלך הוא! אמר להם: ממני ילמדו כל עובדי דרכים, ולא יבריחו עצמן מן המכס. אף הקב"ה אמר: אני ה' שונא גזול בעולה,²⁴ ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן הגזול.²⁵

מסכת סוכה דף מא עמוד ב – זריזים במצוות

תניא, רבי אלעזר בר צדוק אומר: כך היה מנהגן של אנשי ירושלים: אדם יוצא מביתו ולולבו בידו,²⁶ הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו - מניחו על גבי קרקע. הולך לבקר חולים ולנחם אבלים - לולבו בידו.²⁷ נכנס לבית המדרש - משגר לולבו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו, מאי קא משמע לן? להודיעך כמה היו זריזין במצוות.²⁸

מסכת סוכה דף נג עמוד א – שמחת בית השואבה

תניא, אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו. וכשהוא משתחוה, נועץ שני גודליו בארץ וְשֹׁחָה, ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן. וזו היא קידה. ... תניא, אמר רבי יהושע בן חנניה: כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו. כיצד? שעה ראשונה - תמיד של שחר, משם - לתפילה, משם - לקרבן מוסף, משם - לתפילת המוספין, משם - לבית המדרש, משם - לאכילה ושתיה, משם - לתפילת המנחה,²⁹ משם לתמיד של בין הערבים, מכאן ואילך - לשמחת בית השואבה. איני? והאמר רבי יוחנן: שבועה שלא אישן שלשה ימים - מלקין אותו וישן לאלתר! - אלא הכי קאמר: לא טעמנו טעם שינה, דהוה מנמנמי אכתפא דהדדי.³⁰

²³ הגמרא דנה שם במשנה הקובעת שאדם לא יוצא ידי חובה בלולב הגזול ומסקנתה היא שזה משום: "מצווה הבאה בעבירה" (כך גם לגבי הדס הגזול ואתרוג הגזול, ראו שם). ור' יוחנן בשם ר' שמעון בר יוחאי מוסיף טעם במשל ואגדה.
²⁴ בעוולה.

²⁵ המלך משלם מכס למלך, כמו כל אחד, ואינו מבריא. אולי לא רק על מנת לשמש דוגמה לנתיניו (וכך בנמשל הקב"ה ובני אדם), אלא גם מפני הכלל פֶּרֶא בְּסִלְיֹנִים נִמְוֹס אֲגֶרְפּוֹס (המלך אינו עומד מעל לחוק) עליו הרחבנו לדון בפרשת וירא. ואם נישאר בעולם המשל, ראו המשל על החמור שדרש מכס מהאריה מלך החיות, בדברינו משל חיות במדרש בפרשת וישלח. שם דווקא כעס המלך האריה על החמור שדרש ממנו מכס והרג אותו (אולי בעצת השועל שסכסך שם). כאן המשל בדיוק הפוך. ואם אנחנו כבר בעסקי מכשירי מצווה גזולים, ראו שם בדף לא ע"א על ראש הגלות וכל החכמים שישבו בסוכה ובאה אשה וצווחה כנגדם שהם יושבים בסוכה גזולה (או בסכך גזול) ולא התייחסו אליה. ראו שם איך היא טוענת לייחוס הגדול שלה שיש לאביה שלוש מאות ושמונה עשרה עבדים, והכוונה שהיא בת אברהם אבינו על מנת שיקשיבו לה. ולא הקשיבו ולא חשו לדבריה בשל תקנת השבים והמריש. אך יש להבין מדוע לא חשו שם חכמים "להבריח עצמם מהגזול" כמאמר המדרש הזה? מדוע לא ראו בשיבתם בסוכה "מצווה הבאה בעבירה" מההיבט המוסרי אם לא ההלכתי הקר? מדוע לא חששו לציווי התורה "ועשית הטוב והישר"? נשמח לשמוע לקח משואבי המים בשמחה.

²⁶ הם אנשי ירושלים "שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב" (סוכה פרק ג משנה ח, תוספתא סוכה פרק ב הלכה י).
²⁷ ראו פירוש שטיינזלץ שמביא בשם רב שרירא גאון את השאלה שהרי אין ניחום אבלים ביום טוב (והאבל יתחיל את השבעה לאחר ימי החג) ותשובתו היא שהולכים ביום טוב ובחולו של מועד לצוות לאבל חברה ולהפיג צערו: "אעפ"י שאין נוהג אבילות בימי החג, אלא שחבריו הולכין אצלו ויושבין עמו כדי ליישב דעתו. וקא מדמי לה תנא להא מילתא כמי שבא לנחם אבילים". אולי הדברים נכונים גם לכל המקרים של נפטרים בערב החג שאין בעצם שבעה, שצריך לבוא אחרי החג "ליישוב דעתם" ולהפיג את צערם של האבילים דווקא משום שלא ישבו שבעה.

²⁸ לא רק זריזין, אלא מחבבים את המצוות כמו שכתוב שם כמה שורות קודם על רבן גמליאל שלקח אתרוג באלף זוז והעביר אותו מחכם אחד לשני בקניין גמור "להודיעך כמה מצוות חביבות עליהם". ראו גם שקטעי גמרא אלו הם על המשנה מה היו עושים ביום טוב שחל בשבת בנטילת לולב: "יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת, למחרת משכימין ובאין, כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו, מפני שאמרו חכמים: אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חברו, ושאר ימות החג, אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חברו". יש בלולב 'משהו אישי' שכל אחד "מכיר את שלו ונוטלו". ואנשי ירושלים – לכל מקום ובכל מקום. השווה מנהג זה בבית הכנסת עם המנהג בבית המקדש. סוכה פרק ד משנה ד: "מצות לולב כיצד? יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית והחזנין מקבלין מהן וסודרין אותן על גב איצטבא. והזקנים מניחין את שלהן בלשכה. ומלמדים אותם לומר: כל מי שמגיע לולבי בידו, הרי הוא לו במתנה. למחר משכימין ובאין והחזנין זורקין אותם לפניהם והן מחטפין ומכין איש את חברו. וכשראו בית דין שבאו לידי סכנה התקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו". מכל המקורות האלה עולה שיש מספר פתרונות מעשיים לנטילת לולב בשבת (בפרט ביום טוב הראשון), אבל חכמים גזרו מה שגזרו וזה עניין חשוב לחקור בו (ראו מועדים בהלכה לרב ש. י. זיו).

²⁹ מכאן שכבר בתקופת הבית היו בתי כנסת פעילים בירושלים לצד המקדש, והיו הולכים מצד אחד לבית המקדש לראות בהקרבת הקרבנות ומצד שני לבית הכנסת להתפלל. ואח"כ גם לבית המדרש. בתי כנסיות ובתי מדרשות תפקדו עוד בתקופת הבית, כמתואר גם בירושלמי מגילה פרק ג הלכה א ומשם נתגלגל למדרש איכה רבה פתיחתא יב: "ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים" וחורבנם מושווה לחורבן בית המקדש.

³⁰ שמחת בית השואבה או בית השאובה הייתה, ללא ספק השיא של חג הסוכות שבו נאמר שלוש פעמים בתורה "שמחה", בהשוואה לפעם אחת בחג השבועות ואף לא פעם אחת בפסח (פסיקתא דרב כהנא נספחים ב - פרשה אחרת). זו השמחה בה חסידים ואנשי

תנו רבנן: מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם. מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם, מאי היא? - אמר אביי ואיתימא רב חסדא: זה בנין הורדוס.³¹

חג שמח ומועדים לשמחה ולששון³²

מחלקי המים

מעשה אומרים: "אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו", ואילו בעלי תשובה היו אומרים: "אשרי זקנותנו שכפרה את ילדותנו". ובין כולם היה הלל הזקן שמח שמחה גדולה ומכריז: "אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן ... למקום שאני אוהב, שם רגלי מוליכות אותי". וכבר הארכנו לדון [בשמחת בית השואבה](#) בדברינו לסוכות בשנה האחרת ושם גם הראינו שהלל השתתף בשמחת בית השואבה עוד כשגר בבבל ועלה לרגלים לארץ, ובוודאי כאשר כבר גר בארץ. באיזה מהם שמח יותר? ראו דברינו שם, על בסיס המדרש באבות דרבי נתן נוסח ב פרק כז.

³¹ שבנה למעשה מחדש את בית המקדש. ראו דברינו [בניין הורדוס](#) בפרשת תרומה.

³² ולא למריבה חס וחלילה בין "ששון" ל"שמחה", כאותה אגדה נוספת שמצאנו בגמרא סוכה מח ע"ב בנימא קצת הומוריסטית ובהקשר עם שמחת בית השואבה (אולי מחזה היתולי?): "אותם שני מינים (כופרים), אחד שמו ששון ואחד שמו שמחה. אמר לו ששון לשמחה: אני עדיף ממך, שכתוב: ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישעיהו לה י). - אמר לו שמחה לששון: אני עדיף ממך, שכתוב: שמחה וששון ליהודים (אסתר ח ז). אמר לו ששון לשמחה: יום אחד יעזבו אותך ויעשו אותך שליח, שכתוב: כי בשמחה תצאו. אמר לו שמחה לששון: יום אחד יעזבו אותך וימלאו בך מים, שכתוב: ושאבתם מים בששון". (בתרגום הגמרא מארמית לעברית נעזרנו בשטיינזלץ, אבל כולו באחריותנו). ראו המשך הסיפור שם לשמחה ולששון בחג בו שולשה השמחה.